

הילה פראלטה שביט

על ייחודם של פועלי החישה בעברית והפועל "להרגיש"

מאמר זה מציג חלק מממצאיו של מחקר גדול יותר שערכנו בנושא פועלי החישה בעברית – לראות, לשמוע, להריח, לטעום, לגעת (פראלטה שביט, 2022).¹ שיטת המחקר הייתה מחקר מבוסס שימוש – Usage based. הטענה המוצגת במאמר היא כי השפה העברית יוצרת מבנים חדשים המכסים בצורה שונה את החלוקה המקובלת בין החושים. לשם כך אפינו את הפועל הפרוטוטיפי בכל אחד מפועלי החישה, מיפינו את הפוליסמיה של כל אחד מהם תוך הבחנה בין שימושים קונקרטיים לשימושים מטפוריים והתייחסנו לקשר בין המשמעות הראשונית למשמעויות החדשות.

נוסף על כך, במאמר מוצגת תכונתם המיוחדת של פעלים אלה, הנובעת מתכונתם המיוחדת של החושים עצמם – התמזגות ביניהם בשימוש היומיומי שלנו בהם. תכונה זו וכן הפוליסמיה של פעלים אלה והאפשרות להחליפם אלה באלה, הם מאפיינים של הוליסטיות, המתקשים למצוא ביטוי בשפה – הדיכוטומית מטבעה. בהקשר זה מצאנו כי אחד הפתרונות ש"מציעה" לכך השפה, הוא השימוש בפועל "להרגיש". פועל זה, שאינו שייך באופן מוצהר לחמשת החושים, מתפקד כפועל הוליסטי במובנו החושי, והוא מעין חוש'על. הוא מאפשר ביטוי מעשי-לשוני להתמזגות החושית המתרחשת מאליה בפעולת התפישה שלנו.

מבוא

במאמר זה נדון בפועלי החישה בעברית – לראות, לשמוע, להריח, לטעום, לגעת (פראלטה שביט, 2022). נעמוד על תכונתם המיוחדת של פעלים אלה – התמזגות ביניהם בשימוש היומיומי שלנו בהם. כמו כן, ביחס לכל אחד מחושים אלה נאפיין את הפועל הפרוטוטיפי ואת המשמעויות הפוליסמיות שלו, נבחין בין שימושים קונקרטיים לשימושים מטפוריים ונתייחס לקשר בין המשמעויות הראשוניות למשמעויות החדשות. מטרה אחת של המאמר היא, אם כן, לסקור את מגוון המשמעויות הפוליסמיות של חמשת פועלי החישה בעברית. יצוין כי חלק מן המשמעויות בסקירה זו טרם הוצגו בעברית.

מתוך המטרה הראשונה תתבסס המטרה השנייה של המאמר. נטען כי העברית יוצרת מבנים חדשים המכסים בצורה שונה את החלוקה המקובלת בין החושים, ונראה כי הפועל "להרגיש" – שאינו שייך באופן מוצהר לחמשת החושים – מתפקד כפועל הוליסטי במובנו החושי,

¹ המאמר מבוסס על עבודת מ"א שכותרתה "כמו איזה חוש זה מרגיש לי? שינוי לשוני בפועלי חישה – התבנית 'מרגיש לי'", שנכתבה באוניברסיטת תל אביב בהנחייתה של פרופ' חוה בת-זאב שילדקרוט. תודתי נתונה לה גם על הערותיה למאמר זה.

והוא מעין חוש-על כללי. כדי להבין מה משמעותו ביחס לפועלי החישה האחרים, וכן כדי לבדוק אם הוא אכן יכול להחליף את חלקם או את כולם, ביצענו המרות בינו ובין פועלי החישה השונים. מצאנו כי פועל זה מאפשר ביטוי מעשי-לשוני להתמזגות החושית המתרחשת מאליה בפעולת התפישה שלנו וכן לריבוי המשמעויות בכל אחד מפועלי החישה.

שיטת המחקר שבחרנו היא מחקר מבוסס שימוש (Usage based). המסגרת המושגית של מאמר זה היא הבלשנות הקוגניטיבית, המתמייחת ללשון כאל חלק מהאדם ומהעולם (למשל: לבנת, 2014; סוברן, 1999, 2005; Croft and Cruse, 2004; Evans and Green, 2006). על פי תיאוריה זו, כל היכולות הקוגניטיביות שלנו מבוססות על אותם עקרונות קוגניטיביים – גם אלה המצויים בבסיס השפה. יתרה מכך, כל העקרונות הקוגניטיביים מאורגנים במוח באופן דומה.² ראשיתו של המאמר תוקדש לדיון בתיאוריות הקשורות בחישה ובפועלי החישה במיוחד, זאת כדי להבין את הקשר בין החוויה הפיזית לקוגניציה וללשון וכן את עומק הקשר בין החושים השונים. נתייחס באופן ספציפי גם להתמזגות בין החושים עצמם ולהתמזגות בין פועלי החישה. לאחר מכן נדון בפועלי החישה בעברית ובפוליסמיה שלהם, נבחן את הפועל "להרגיש" ואת מיקומו בקרב פועלי החישה הישירים, ולבסוף נסיק מסקנות ונסכם.

חישה, קוגניציה ולשון

חישה או תפישה (perception) מתקיימת רק כאשר קיימים הסובייקט (האדם שתופש או חש), האובייקט (זה שנתפש – חי אחר או דומם) ופעולת התפישה עצמה. אירוע התפישה מתרחש כאשר מתקיימת אינטראקציה בין האובייקט לסובייקט. מערכת החושים שלנו קובעת אילו גירויים נוכל לקבל, והיא משפיעה על הבנתנו את הישויות שאנו קולטים וכן על נקודות המבט שאנו מסוגלים לבחור ביחס לסיטואציה מסוימת (Manasia, 2016; Huumo, 2010). את המידע המתקבל באמצעות החושים ונקלט על ידיהם, מפרשים בני האדם בדרכים שונות, כתוצאה מהבדלים ביולוגיים או משוני בין תרבויות.

מן הספרות עולה כי קיימת היררכיה המתווה חלוקה לחושים "גבוהים" ולחושים "נמוכים" יותר, ונקבעה מתוך תיאוריות בלשניות, ביולוגיות ופסיכולוגיות (Johnson, 1987; Johnson, 1987).

² ראו למשל: לבנת, 2014; סוברן, 1999, 2005; Croft and Cruse, 2004; Evans and Green, 2006; Evans, 2013; Langacker, 1987; Lakoff and Johnson, 1980, 1999; Lakoff, 1987, 1988; Johnson, 1987, 1999, 2005; Talmy, 1988, 2000; Levinson, 2003.

1999 ; Lakoff and Turner, 1989). לפי ההיררכיה, המקובלת על רוב החוקרים, הסדר הוא כזה: חוש הראייה, חוש השמיעה, חוש הריח, חוש הטעם ואחרון הוא חוש המישוש (מגע). חוקרים אחרים מציעים היררכיות שונות במקצת (Bat-Zeev Shyldkrot, 1989 ; Viberg, 1984 ; Marks, 1978 ; סיידון, תשס"ט). ויברג (שם), למשל, הציע היררכיה שלפיה הסדר הוא: ראייה, שמיעה, מגע, ריח וטעם (יחד). בתזאב שילדקרוט (שם) מסכימה עם ההיררכיה המקובלת שצינו לעיל, ומנמקת אותה בקביעה שככל שהחוש דורש קרבה פיזית גבוהה יותר לאובייקט כדי לממשו – הוא חוש נמוך יותר בהיררכיה.

לייקוף וג'ונסון (Lakoff and Johnson, 1980) טענו כי תופעת המטפורות קשורה גם היא ישירות לחוויה הגופנית, כְּזו המגדירה תפישות מרחביות בקוגניציה האנושית. הם סבורים כי אין לנו דרך אחרת להסביר מושגים קוגניטיביים ולהבין אותם, מלבד שימוש במטפורות.³ על המטפורות מבוססות גם חלק מהמשמעויות הפוליטיות של פועלי החישה, והכיוונויות שלהן היא מן ה"נמוך" אל ה"גבוה" – כלומר, מן הקונקרטי אל המופשט (שם; שן, תשנ"ד; Lakoff and Sweetser, 1990 ; Johnson, 1987, 1999 ; Turner, 1989).

בבסיס כל אלה עומדת היכולת הקוגניטיבית ה**כללית** למיפוי תבנית, יכולת שאיננה לשונית דווקא (Jackendoff, 1983 ; Lakoff and Johnson, 1980). המושגים הקונספטואליים בנויים על מבנים קוגניטיביים סכמטיים הרבה יותר. הללו נקראים Image Schemata (להלן: אימג' סכמה).⁴ זו היא תבנית חוזרת (סכמה) של לכידת דפוסים דינמיים מתוך האינטראקציות התפישתיות והמוטוריות שלנו בסביבה, המעניקה לכידות ומבנה לחוויה ולהתנסות שלנו (Johnson, 1987, 2005).⁵ האימג' סכמה היא כעין פרוטוטיפ של ייצוגים תפישתיים הכללתיים מאוד, ראשוניים ואפילו פרימיטיביים (Dodge and Lakoff, 2005 ; Grady, 2005). במונחים נירולוגיים, אימג' סכמות הן ערוצים החוזרים ונשנים שבהם דפוסים המאפיינים מבנים באזורים סנסוריים ומוטוריים במוחנו. כלומר – אלו הם מבנים לשוניים המבטאים מבנים עצביים. אם כן, אימג' סכמות הן בעצם תרגום של הקלט החושי לקלט ביניים קוגניטיבי קונספטואלי, וממנו – לפלט מטפורי, מרחבי, לשוני, התנהגותי ועוד (שם; Johnson, 2005).

³ Lakoff and Johnson, 1980, 2005 ; Johnson, 1987, 1999, 2002 ; Ibarretxe-Antuñano, 1999, 2010 ; Huumo, 2010 ; Sweetser, 1990 ; Neagu, 2013 ; Gentner, 2001.

⁴ ראו Lakoff, 1987 ; Johnson, 1987.

⁵ ראו גם אצל Evans and Green, 2006.

כל אלה נשענים על החושים שלנו. גם גראדי (Grady, 2005, p. 45), המבחין בין אימג' סכמות על בסיס חושי (perceptual) ובין אימג' סכמות על בסיס שאינו חושי, בסופו של דבר טוען כי כל המטפורות הראשיות בתפישה שלנו הן מטפורות המבוססות על החושים, גם כאשר מדובר לכאורה במושגים שאינם חושיים. כאלה הן למשל מטפורות העוסקות בזמן או במרחב או נובעות מהם, כמו "העבר נמצא מאחור". לפיכך, אם החוויה הפיזית היא חוויה בסיסית ומשמעותית כל כך לכינון העולם הקוגניטיבי של בני האדם, הרי שהחושים של האדם משחקים כאן תפקיד מרכזי.

התמזגות בין החושים והתמזגות בין פועלי החישה

הקושי לקבוע הבחנה והפרדה ברורות בין החושים השונים הוא אחד המאפיינים המעניינים שלהם. ראשית, קיימת תופעה הנקראת סינסתזיה, שבה מתרחשת התמזגות ניירולוגית וחושית בין שני חושים או יותר, שאינם בהכרח קשורים זה בזה (כמו טעם וריח, הסמוכים פיזית זה לזה) (Matey, 2014 ; Cytowic, 2002 ; Brogaard, Marlow and Rice, 2014).⁶ יתר על כן, קיימים מחקרים שמהם עולה כי אצל כולנו משמשים החושים בערבוביה ומתמזגים ביניהם, הן בתפישתנו הן בביטוייהם הלשוניים (Marks, 1978 ; Bat-Zeev Shyldkrot, 1989 ; Bennett and Hill, 2014 ; Viberg, 1984 ; סיידון, תשס"ט).

כולנו מכירים את התופעה הזאת גם מחיי היומיום שלנו. ריח וטעם, למשל, מחוברים פיזית בחלל הפה והלוע. לכן כאשר אנחנו טועמים משהו, אנחנו בהכרח גם מריחים אותו. לדוגמה, אנשים שאינם אוכלים גויאבות בגלל ריחן החזק והמיוחד, או אנשים שסולדים מהריח של פירות הדר או של דגים, ואינם מסוגלים לאכול מהם. הטעם מתערבב עם חוש המישוש כאשר המרקם מאפיל על הטעם – למשל כאשר הטקסטורה של הדייסה גושית מדי ולכן היא איננה טעימה, או כאשר הבשר יבש מדי. טעם וראייה מתמזגים משום שכידוע, הדבר הראשון שאנחנו "אוכלים באמצעותו" הוא העיניים שלנו – ופעמים רבות מראה העיניים יכריע אם המאכל נראה לנו טעים או לא ואם נרצה בכלל לטעום ממנו. ראייה ושמיעה הן שני חושים המתמזגים ביניהם והנתמכים פעמים רבות על ידי חושים אחרים. עיוורים מספרים כי הם משתמשים בחוש המישוש ובחוש השמיעה "כדי לראות", וחירשים משתמשים בראייה "כדי לשמוע". גם רובנו ניעזר בראייה כדי

⁶ קיימת גם "סינסתזיה לשונית", שבה מחברים בין שדות סמנטיים של שני חושים שונים, למשל "קול מתוק", "ריח חמוץ", "מראה נעים" ועוד (שן, תשנ"ד ; שן וגדיר, 2006).

לנסות להבין מה הדובר מבקש לומר לנו, כאשר איננו מצליחים לשמוע היטב מפאת המרחק או הרעש שבסביבה.

בעוד שבמשך שנים רבות סברו כי המערכת החושית פועלת באמצעות חושים נפרדים, שכל אחד מהם קולט גירויים בנפרד ופועל בנפרד מהאחרים, כיום הסברה היא כי המערכת החושית פועלת כיחידה הוליסטית אחת (Bennett and Hill, 2014). יחידה זו מקיימת הן אינטראקציה בין חושית הן אינטראקציה רב-חושית (De Vignemont, 2014). העיבוד החושי כולל בתוכו קלט המתקבל מכמה חושים במקביל, המשלימים יחד את התמונה בזמן הקצר ביותר ובאופן היעיל ביותר (שם; Bayne, 2014; O'Callaghan, 2014; Deroy, 2014). נוסף על הפעילות החושית ההוליסטית, קיימים גם קשרים בין-מודליים, שאינם שייכים לאף אחד מהחושים באופן ספציפי.

אם כן, השפה "מוצאת את עצמה במצב של קושי", משום שהיא בנויה באופן המקטלג כל אחד מהחושים בנפרד, זאת אל מול המציאות החושית של חוויה הוליסטית וממוזגת הרבה יותר. קושי זה יכולה השפה לפתור באמצעות שתי תופעות. האחת, התמוזגות גם בין המשמעויות של פועלי החישה (ולא רק בין החושים עצמם), והשנייה – פוליסמיה של פועלי החישה: כל פועל חישה יביע יותר ממשמעות אחת.

סוויטסר (Sweetser, 1984, 1986, 1990) הציגה סדירויות בלקסיקון ובהתפתחות שלו והצביעה על קשר קבוע בין רבדים שונים של ההתנסות האנושית – התנסות פיזית חושית, הידיעה, כללי הדקדוק ומערכי השיח ויחסי כוחות בחברה. כל אלה מצביעים על קשר בלתי נפרד בין החושים והקוגניציה ובין ביטוייהם בשפה – פועלי החושים או פועלי החישה (perception verbs). פועלי החישה הם קבוצה של פעלים הקיימים בכל השפות, המתייחסים בעיקר לחמשת החושים הראשוניים של האדם.⁷ הפעלים המתייחסים לחישה קשורים לכל אחד מהחושים עצמם, והשימוש בהם משקף גם את האופן שבו החוש קושר בין פנים לחוץ בחוויית החיים של האדם. פעלים אלה יכולים להביע הן חוש פיזי הן חוש קוגניטיבי.⁸

במחקר שבדק את הביטויים הלשוניים של התפישה החושית בשפה הפינית, באמצעות מערכת יחסות הכיוון שבשפה זו (Huumo, 2010), ההנחה הייתה כי הביטויים הלשוניים יעידו על

⁷ ;Gentner, 2001 ; Huumo, 2010 ; Ibarretxe-Antuñano, 1999, 2002, 2006, 2008 ; Johnson, 1987, 1999, 2005 ; Lakoff and Johnson, 1980 ; Manasia, 2016 ; Neagu, 2013 ; sweetser, 1990.

⁸ שם ; Aikhenvald and Storch, 2013 ; Croft and Cruse, 2004 ; Evans and Green, 2006 ; Ibarretxe- ; Neagu, 2013 ; Manasia, 2016 ; Sweetser, 1990 ; Viberg, 1984 ; Antuñano, 1999, 2002.

האופן שבו נתפשים החושים ועל הקשר שלהם עם העולם ועם הסובייקט התופש. באותו מחקר נבדקו רק שלושת החושים העליונים בהיררכיה: הראייה, השמיעה והריח. נמצא בו כי יחסי הכיוון בפינית משותפים לחוש הריח ולחוש השמיעה דווקא, ושונים מהאופן שבו יחסים אלה מבוטאים בהתייחסות הלשונית לחוש הראייה. בהתייחסות הלשונית לחוש הריח ולחוש השמיעה תהיה הכיוונית מהגירוי אל הסובייקט התופש. לעומת זאת, בהתייחסות הלשונית לחוש הראייה הגירוי נתפש כפסיבי, ולכן הכיוונית תהיה מהסובייקט התופש אל הגירוי (שם). ממצאים לשוניים אלה תומכים בהיררכיה החושית המקובלת. באופן מעניין, חיבור זה, בין חוש הריח לחוש השמיעה – שאינם מחוברים זה לזה כמעשה שבשגרה – מתקשר גם לעובדה כי בעוד שבלטינית הפועל *sentire* משמעו "להרגיש" וגם "לשמוע", בצרפתית הפועל *sentir* משמעותו גם "להרגיש" וגם "להריח".

דוגמה נוספת להתמזגות בין משמעויות הפעלים הללו היא השימוש שנעשה פעמים רבות בפועל חישה ששייך לחוש אחד כדי לתאר דבר השייך לחוש אחר. על כך מוסיף ויברג (שם) כי ההיררכיה עצמה של פעלים אלה מציינת יכולת התמזגות מיוחדת ביניהן. לדבריו, בהטיה מסוימת שלהם⁹ כל פועל כולל את הפעלים הנמוכים ממנו. כך, הפועל "לראות" – השייך לחוש הגבוה ביותר – כולל גם את כל יתר החושים.¹⁰

בתזאב שילדקרוט (שם) מוסיפה כי במשמעותם המופשטת, במקרים רבים קשה להבחין בין תחומי התפישה השונים. היא מסבירה זאת בכך שהמשמעות של פעלים אלה חורגת מהמשמעות הפיזיולוגית הפשוטה שלהם – עד כדי כך שלפעמים אינה קשורה אליה עוד. לפיכך, במקרים מסוימים אפשר להשתמש בהם זה במקום זה ללא שינוי במשמעות המשפט. היא מדגימה זאת באמצעות החלפה אפשרית בין הפעלים לראות-לשמוע-להרגיש, בצרפתית (*voir-entendre*) *sentir*, עמ' 287), באופן שאפשר להקביל גם לעברית: אני רואה היטב מה התכוונת לומר < אני שומעת היטב מה התכוונת לומר < אני מרגישה/חשה בדיוק מה התכוונת לומר.

⁹ קבוצת ההתנסות – *experience*, ראו במאמרו.

¹⁰ ראו גם Bat-Zeev Shyldkrot, 1989; p. 288; סיידון, תשס"ט.

הפרוטוטיפיות של פועלי החישה בעברית

בשפות רבות יש נרדפויות בתוך פועלי החישה, ואין רק פועל אחד ויחיד המציין ראייה, שמיעה וכן הלאה. ויברג (Viberg, 1984) מציין כי באף אחת מתוך חמישים ושלוש השפות שנבדקו במחקר שלו אין אפשרות להביע את כל המשמעויות בפועל אחד.

על פי תיאוריית הפרוטוטיפ (prototype theory), המערכת הסמנטית הקוגניטיבית בנויה באופן כזה שיש ייצוג אחד כולל, פרוטוטיפי, ובהקשר אליו ישנם ייצוגים נוספים, שהם נרדפויות חלקיות לאותו פרוטוטיפ. תיאוריות מסוימות מדברות על סידור טקסונומי של המערכת הלקסיקלית הקוגניטיבית (Tversky, 1977; Taylor, 1989; Rosch, 1977, 1978), המאופיינת ברמת הפשטה (הכללה) בסיסית, שבה נכללות כל הרמות שתחתיה. כלומר, יש קטגוריות סמנטיות, מושגים או משפחות, המאוגדים תחת קטגוריית על או מושג על – הפרוטוטיפ. זה הוא הייצוג הניטרלי הכללי (שם; Rosch, 1974, 1975a, 1975b; Kleiber, 1990; סוברן, 1999, 1999א).

בעברית זוכה **חוש הראייה** ללא מעט נרדפויות חלקיות. הוא כולל את הפעלים: לראות, להסתכל, להתבונן, להביט, להציץ, להעיף מבט, ולנעוץ מבט. הפועל הפרוטוטיפי בחוש זה הוא הפועל **לראות**, משום שהוא הפיזי ביותר, הניטרלי ביותר, וזה שמתכוון לרמת ההכללה הגבוהה ביותר. כמו כן, פועל זה מתייחס לפעולה הפיזית המתרחשת בעת התפישה של חוש הראייה, והוא היחידי מבין כל הפעלים הללו שבו הכוונה היא לפעולה המתרחשת באופן לא רצוני, ללא בחירה של האובייקט הרואה (אלא אם כן יעצום את עיניו). כל יתר הפעלים דורשים בחירה מסוגים שונים כדי שהפעולה תתרחש.

הפועל הפרוטוטיפי השייך ל**חוש השמיעה** הוא הפועל **לשמוע**. הוא הניטרלי ביותר, הוא מתייחס בעיקר לשמיעה פיזית ולכזו שאיננה רצונית. גם בחוש השמיעה, "לשמוע" מציין פעולה המתרחשת ללא בחירה וללא שליטה של השומע. נוסף על כך, בניגוד לראייה, למשל, כאשר מדובר בשמיעה – אין אפשרות "לעצום את האוזניים" ולא לשמוע. יתר הפעלים הקשורים לחוש זה – להקשיב, להאזין, להסכית, לצותת – דורשים סוגים שונים של כוונה פעילה מצד האובייקט.

ב**חוש הריח** אין חלופות כלל, אלא פועל אחד בלבד בעיקרו. בחוש זה הפרוטוטיפ הוא הפועל **להריח**, הוא הפיזי והוא המשמש גם במובנים המטפוריים. הפעולה רצונית באופן חלקי, משום שאם יש ריח בסביבה אי אפשר שלא להריח אותו, אך אפשר לבחור לסתום את האף, לפחות לזמן קצר. ישנו גם הפועל לרחרח, שכוונתו בדרך כלל להריח משהו כדי לעמוד על טיבו, והוא משמש בעיקר במובנים מטפוריים שליליים. גם **לחוש הטעם** יש פועל אחד בלבד הקשור ישירות לחוש

עצמו, הפועל **לטעום**. כוונתו למגע של דבר מה עם איברי הפה, וקבלת טעמו על ידיהם. מדובר בפעולה רצונית.

הפועל הפרוטוטיפי השייך ל**חוש המגע** הוא הפועל **לגעת**. הוא זה הכולל את המשמעויות הנרחבות ביותר והוא הניטרלי ביותר מבחינת אפשרויות המגע שאליהן הוא מתכוון. לחוש זה מקושרים גם הפועל לחוש – שכוונתו יכולה להיות פיזית או רגשית, והפועל למשש – שכוונתו לדעת באמצעות האצבעות כדי להבין משהו על האובייקט הננגע, באמצעות המגע. בכל המקרים מדובר בפעולה רצונית הדורשת בחירה.

במאמר מוסגר מעניין לציין כי אם מסתכלים על החושים במדרג של חוש המופעל באופן רצוני וכזה המופעל באופן שאיננו רצוני, יכול להיות שאמורה להתקבל היררכיה שונה מאוד מזו המקובלת: ראשוניים, והגבוהים ביותר, יהיו המגע והטעם – שניהם דורשים בחירה כדי להפעילם ופעולתם רצונית; שנייה תהיה הראייה – שבה הבחירה חלקית, כאמור לעיל, אפשר לעצום את העיניים, אך לעיתים זה יהיה אחרי חשיפה לגירוי וכתגובה אליו ולא מבעוד מועד; שלישי יהיה הריח. בדומה לראייה, אפשר "לסתום את האף" ולעצור את פעולת ההרחה, המתרחשת אוטומטית בעת חשיפה לגירוי של ריח. עם זאת, בניגוד לראייה, בעת עצירת ההרחה אנחנו עוצרים גם את הנשימה, ולכן אי אפשר לעשות זאת לאורך זמן; ואחרון והנמוך ביותר – חוש השמיעה, שבו אין בחירה או שליטה כלל. כאשר יש גירוי שמיעתי, אי אפשר "לעצום את האוזניים" או "לסתום את השמיעה לרגע", בדומה לראייה או לריח. האפשרות היחידה להימנע מהגירוי היא לאטום את האוזניים פיזית, לעצור את הגירוי עצמו או להסתלק מן המקום.

הפוליסמיה של פועלי החישה בעברית

לטענת ברוגמן (Brugman, 1988), פוליסמיה היא תופעה מושגית, ולכן עניינה בלקסיקון הקוגניטיבי.¹¹ מנקודת המבט של הבלשנות הקוגניטיבית, פוליסמיה היא מצב שבו קיימת קטגוריה – ובכל קטגוריה קיים פרוטוטיפ (אבטיפוס), כאמור. דמיון משפחתי כזה הוא "שרשרת משמעויות" (שם; Taylor, 1989; Lakoff, 1987). המשמעות הרלוונטית תיגזר מתוך השימוש בזמן אמת, מתוך המשפט המסוים, המשמעויות שלו, הקשר עם המילים האחרות והדקדוק שלו (Evans Ibarretxe-Antuñano, 1999; and Green, 2006). הפוליסמיה קשורה גם במטפורות (שם), ובמובן מסוים היא מייצגת את המבנה של הקוגניציה הלקסיקלית האנושית (Sweetser, 1984, 1990).

¹¹ ראו גם Evans and Green, 2006.

פנימיים, כמו הכרה, חיבה, חשיבה ורגש, מיוצגים בתפישה ובשפה באופן מטפורי כהליכים תפישתיים – כאילו היו שייכים לחושים עצמם.

סוויטסר (Sweetser, 1990) טענה כי קיים מיפוי מטפורי קבוע של פועלי החישה, המשותף לכל השפות ההודו-אירופיות: הראייה כידע או ראייה מנטלית; פועלי השמיעה מקושרים עם משמעויות של קבלה פנימית וציות; פועלי הטעם מקושרים עם העצמי הפנימי שלנו ומייצגים מציאת חן או חוסר מציאת חן; פועלי המגע הם מטפורה לרגשות; ופועלי חוש הריח – מטפורה לרגשות לא נעימים. ואומנם קיים קונצנזוס יחסי בין החוקרים ביחס לאוניברסליות של הרחבת המשמעויות בפועלי החישה, אך יש חוקרים שטוענים כי לכל שפה יש דרך ייחודית לדבר על ראייה, שמיעה, הרחה, טעימה ונגיעה, ויש שפות שבהן חלוקת המשמעויות אחרת ושונה מזו שקבעה סוויטסר.¹²

נסקור כעת את מנעד המשמעויות האפשריות לכל אחד מפועלי החושים בעברית – החל

מהמשמעויות הפיזיות ביותר ועד המשמעויות הקוגניטיביות ביותר:¹³

חוש הראייה

1. אני רואה את העץ – ראייה פיזית.
2. אנחנו רואים אתכם בשבת, נדבר אז / הם מתראים כבר יותר משנתיים ועדיין לא ברור להם אם הם ביחד או לא – בדוגמאות אלה הכוונה היא לראייה במובן של פגישה מסוגים שונים. יש כאן ראייה פיזית ממשית, אבל המשמעות העיקרית היא הפגישה. במשפט השני הכוונה היא לסוג מיוחד של פגישה – מערכת יחסים רומנטית. במקרה כזה הפועל תמיד יהיה בבניין התפעל.

¹² ראו למשל 17 p. Aikhenvald and Storch, 2013; Evans and Wilkins, 2000; Garcia-Ramon, 2010; Ibarretxe-Antuñano, 1999, 2002, 2006, 2008. דוגמאות מעניינות לכך הן למשל מספרדית, שבה המילה "טעם", משמעותה גם "לדעת" (Ibarretxe-Antuñano, 1999). פועל זה בספרדית – saber – מקורו בפועל הלטיני sapere, וכפל המשמעות גם הוא נמצא במקור הלטיני. אותו פועל בצרפתית – savoir – משמעו "לדעת", והמילה saveur, פירושה "טעים". בהקשר זה ראוי להזכיר גם את "לדעת" המקראי, שאין גופני ממנו.

¹³ בהשראת החלוקה של איברטקס-אנטונו (Ibarretxe-Antuñano, 1999), בעיקר פרק 2. ראו גם פראלטה שביט, 2022. מוצגת כאן סקירה מרוכזת וכוללת של משמעויות עיקריות האפשריות ביחס לכל אחד מפועלי החישה הפרוטוטיפיים בעברית. כאמור במבוא, חלק מן המשמעויות הן חידוש, וחלק מן המשמעויות של פועלי הראייה והשמיעה נטענו גם אצל סיידון (תשס"ט). הדוגמאות בחלק זה הן מבעים יומיומיים מתועדים ששמעתי או שהשתתפתי בהם.

3. *הם לא מסוגלים לראות אחד את השני / הם לא מסוגלים להסתכל אחד על השני –*
 בדוגמה זו יש כבר קורטוב של ראייה שאיננה רק פיזית. יש כאן התעוררות של תגובה רגשית קשה והדדית. מעניין לשים לב שכאן אפשר להשתמש הן ב"לראות" הן ב"להסתכל". הקונוטציה בין השניים שונה מעט, ואולי השימוש ב"לראות" חריף יותר מהשימוש ב"להסתכל", דווקא משום ש"לראות" מכוון לפעולה שאינה דורשת מאמץ או כוונה, ולכן לכאורה איננה אמורה לעורר התנגדות עזה כל כך.
4. *את עדיין נראית מאוד עייפה –* כאן הכוונה היא לראייה שאיננה באמת פיזית. כאן יש שימוש בפועל סביל, שבו האובייקט הנצפה הוא הנושא של המשפט. זו ראייה במובן של רושם, התרשמות לגבי מצב כלשהו של האובייקט, פיזי או מנטלי-רגשי, המתבססת על הרבה מאוד דברים אחרים יחד, מלבד ראייה ממשית. הדובר אומנם מציין משהו פיזי לגבי האובייקט, אך זה משהו שלא בטוח שבאמת רואים אותו באמצעים פיזיים.
5. *תראה שהילדים יגיעו בשלום לבית הספר בבוקר –* דוגמה לראייה מטפורית, במובן של תוודא ש... או תדאג ש... טיפול במשהו או במישהו. לקחת חסות על מישהו או על משהו בצורה כזאת או אחרת.
6. *הוא ראה הרבה הצלחות בחייו –* ראייה במובן של עדות מטפורית. המשמעות הפשוטה של הפועל במשפט הזה היא "חווה". יתרה מכך, יש כאן גם כוונה לכך שהוא יודע מה משמעותה של הצלחה, מה טעמה של הצלחה ואיך לזהות אותה, כי "הוא ראה הרבה כמוה בימי חייו".
7. *הוא כבר יראה לך מה זה כשהוא ישמע על זה –* ראייה מטפורית במשמעות של לְקַח ואפילו איום, אפשרות לעונש לאור נסיבות שכבר קרו. לא ברור אם זה איום בעונש פיזי או לאו דווקא פיזי. יכול להיות שהמשמעות הזאת של "לראות", מקורה בביטוי "יראה לך את נחת זרועי", שמשמעותו – "יכה אותך", ואולי להפך – הביטוי נוצר בגלל המובן הזה של הפועל.
8. *ראית איך הוא עשה את זה? –* ראייה מטפורית במובן של להיווכח, להתחקות אחרי משהו או מישהו. הדובר מביע פליאה וניסיון להבין איך דבר כזה אפשרי.
9. *אני רואה למה התכוונת –* ראייה מטפורית במשמעות של הבנה אינטלקטואלית. הבחירה ב"רואה" במקום ב"מבינה", יכול להיות שנעוצה בכך שראייה מכוונת לסוג אחר של הבנה, כזו שהיא דווקא פשוטה יותר, שקופה או בהירה יותר מאשר כל הבנה שכלית

אחרת. כאשר אנחנו "רואים"-מבינים – הדברים כמו גלויים בפנינו, הם קיימים או לא קיימים, ואינם דורשים התעמקות כפי שהבנה שכלית דורשת מאיתנו לפעמים.

10. *הם רואים בה את הסמכות העליונה לכך* – ראייה במשמעות של להחשיב מישהו או להתייחס אליו כאל משהו מסוים. יכול להיות שהרושם או ה"החשבה" תואמים את המציאות, ויכול להיות שהרושם הוא רק רושם, והמציאות רחוקה מכך מאוד.

11. *אני צריך לראות איך אני מתמודד עם זה עכשיו* – ראייה במובן של ללמוד או "לפצח" משהו. המשמעות היא "לבדוק" או "לנסות להבין" משהו, ויש בה גם ניואנס של הצורך בזמן לעכל רגשית או נפשית משהו שצריך להגיב אליו ועדיין לא יודעים איך.

12. *אתה בכלל לא רואה לא אותי ולא את הצרכים שלי בסיטואציה הזאת* – הדוגמה הזו היא דוגמה לסלנג פסיכולוגי, אך היא הפכה נפוצה יחסית. הכוונה היא לראייה במובן של אכפתיות עמוקה. האדם האחר אינו מבין מה אני צריכה, מה חשוב לי ומה אני רוצה. יתרה מכך, הוא אינו מבין מי אני, וזה גם לא חשוב לו. מובן שיש כאן גם מטען של אכזבה מצד הדוברת, אכזבה לנוכח ציפיות מהאדם האחר, שלא התממשו.

לבסוף, ישנם גם פועלי ראייה המופיעים כסמני שיח:

13. *תראי, הרעיון הזה טוב, אבל לא בטוח שאפשר להתקדם איתו לאנשהו.*

14. *אתה רואה? אמרתי לך שזה מה שיקרה* – שני המשפטים הללו הם דוגמאות לסמני שיח של אינטראקציה בין המשתתפים בשיח, כלומר סמני שיח בין-אישיים. הם נאמרים רק בצורות הללו, בגוף שני ורק בזמן הווה (מילר שפירו, תשע"ד).

מתוך הדוגמאות אנו רואים כי הפועל "לראות" משמש במקרים רבים כפועל מנטלי, ומובנו "להבין" או "להסיק" וכדומה (סיידון, תשס"ט). סיידון טוענת כי ביחס לפועל זה, "מעבר המשמעות מן התחום הפיזי אל התחום השכלי הושלם במלואו" (שם, עמ' 369-370) ולכן הקשר אל הפועל הפיזי המקורי כמעט נעלם. עם זאת, אפשר לזהות את הקשר לפועל הפיזי ולעיתים לבחירה ב"לראות" ולא בפעלים הנרדפים שלו, דווקא בגלל המובנים הנגזרים מן המשמעות הפיזית שלו. כמו כן, חלק ניכר מן הדוגמאות מתייחס גם למשמעות של "לפגוש" בצורות ובהקשרים שונים. כלומר, יש כאן שלב המחבר באופן אחר – מלבד המעבר הישיר למשמעויות של הבנה והיסק – בין המשמעות הפיזית למעתק המטפורי שלה.

חוש השמיעה

1. הם שומעים אותך צועק מקצה הרחוב – שמיעה פיזית.
2. אתה שומע רק את מה שאתה רוצה / עכשיו תקשיב טוב טוב למה שאני אומרת לך – דוגמאות אלה מתייחסות לשמיעה במובן של תשומת לב. במשפט הראשון, "שומע" כוונתו "מפרש" או "מבין". במשפט השני יש בקשה מפורשת להקשבה פעילה, ויש בו גם איום סמוי, שעלול להיות לזה מחיר כלשהו אם לא תקשיב טוב למה שאני אומרת לך.
3. הם לא שמעו בקולי ובגלל זה זה קרה – שמיעה במובן של ציות או סמכות.
4. שמעתי שפיטרו אותך – שמיעה במובן של הודעה או ידיעה ובעצם, במשמעות של שמועה – משהו לא מבוסס, במידה כזאת או אחרת. בעצם אמירת משפט כזה יש גם ניסיון לבדוק עם בן השיח אם השמועה הזאת נכונה או שאיננה נכונה, ומה דעתו בעניינה.
5. בסדר, בסדר, שמענו עליך – שמיעה במובן של זלזול. כאן המשמעות נקבעת גם על ידי האינטונציה המיוחדת הנלווית לאמירה כזו. זה הוא צירוף כבול המקובל מאוד וידוע מאוד בעברית, הצירוף הציני "שמענו עליך". משמעותו היא "אנחנו יודעים שאתה מרבה לדבר ולספר ולהבטיח, אבל אינך מרבה לעשות ולעמוד בהבטחות ובמילים שלך".
6. אם שמעתי נכון, לא שווה להשקיע במניית כאלה יותר – שמיעה במובן של הבנה. כאן אפשר לחלוטין להחליף את הפועל "שמע" בפועל "הבין".
פועלי שמיעה כסמני שיח:
7. תשמעי, זה לא כזה פשוט כמו שזה נראה...
8. אז את שומעת? מה רציתי להגיד לך?
9. תקשיבי, זה לא מה שאת חושבת! – בדוגמה 7, הצורה היא בעתיד, אבל הכוונה תמיד בהווה, והיא להפנות את תשומת ליבו של בן השיח ולגייס אותו לקשב אמפתי לדברים שמייד ייאמרו. דוגמה 8 היא דוגמה לסמן שיח שמטרתו לקדם את השיחה, ויש כאן מטרה נוספת – לסייע לדובר לחזור לחוט המחשבה שלו עצמו. דוגמה 9 דומה ל-7, אלא שכאן השימוש הוא בפועל "להקשיב" ולא בפועל "לשמע". ההבדל בין השניים הוא סמנטי וקונוטטיבי. ככל הנראה הפועל "להקשיב" ישמש יותר במצבים שבהם הדובר עומד לומר משהו שיהיה לשומע קשה לשמוע, ולכן הוא משתמש בגיוס הקשב ולא רק בגיוס השמיעה האמפתית שלו.

אם כן, הפועל "לשמוע" במובנו המטפורי מבוסס על שמיעה פיזית (סיידון, תשס"ט). נוסף על כך, מאחר ששמיעה מבוססת על סובייקט ששומע אובייקט כלשהו, כלומר – תמיד יש שניים – זה הופך אותה לסוג של יחסים בין אישיים. לכן פועלי השמיעה מובילים אל אפשרות של משמעויות כמו יחסי מרות או ציות או של בקשה או דרישה לתשומת לב – משום שהם נולדים מתוך שיחה בין שניים (Ibarretxe-Antuñano, 1999). נוסף על כך, יכול להיות שמסיבה זו מתאפשר במקרים מסוימים השימוש ב"להקשיב" ודווקא לא ב"לשמוע" הפרוטוטיפי – כפי שראינו בדוגמאות 2 ו-9 לעיל. דוגמאות אלה מציגות מצבים המתמקדים בתשומת לב רצונית מאוד הנדרשת באופן יזום מן האובייקט (האנושי, חשוב לציין) על ידי הסובייקט, ולכן מתבקש כאן שימוש בפועל שאיננו רק פסיבי כ"לשמוע", אלא הוא אקטיבי יותר ומעיד על בחירה פעילה, כ"להקשיב".

חוש הריח

1. *הרחתי את הבושם שלה מקילומטרים – הרחה פיזית.*
 2. *הכלב רחרח את הנבדקים בשדה התעופה / תצטרך לרחרח קצת כדי להגיע אל האמת במקרה הזה – המשפט הראשון כוונתו לרחרוח פיזי בניסיון לגלות משהו חבוי. המשפט השני, כוונתו לרחרוח מטפורי. גם כאן המשמעות היא לפעול כדי לחשוף דברים שנמצאים חבויים, מוסתרים, שיובילו לחשיפת האמת, אך כאן יש גם משמעות נלווית של משהו שעושים בחשאי, או לפחות לא ממש בגלוי. פועל זה אומנם איננו הפרוטוטיפי, אך הוא דומה במשמעותו לפועל "להריח", וגם הוא יכול להיות הן פיזי הן מטפורי, בהתאם להקשר במשפט.*
 3. *הוא יכול להריח שקרים מקילומטרים – הרחה מטפורית במשמעות של "לחוש" או "לנחש". הכוונה היא שהוא יכול לחוש מתי משקרים וזה מאוד בולט עבורו, יש לזה "ריח חזק" מבחינתו, ולכן הוא מזהה שקרים באופן מיידי ובקלות רבה.*
 4. *כל העסק הזה מריח מאוד לא טוב – הכוונה היא לחשד במשהו שלילי שגם הוא נסתר או לא לגמרי גלוי וצריך "להריח" אותו – צריך קצת לנחש שמהו לא בסדר, אין ראיות גלויות, אבל יש שם אינטואיציה חושית חזקה לכך שמהו לא טוב בעסק הזה.*
- משפטים כמו משפט 3 בהחלט אינם חייבים להיאמר בקונוטציה שלילית, והם מתמקדים בחוש המפותח של הנושא במשפט או ביכולת המשוכללת שלו לזהות דברים נסתרים ברגישות רבה ובאופן חד ומיידי. כך למשל במשפט: "היא יכולה להריח עסקה טובה גם אם סותמים לה את

האף", הכוונה היא "לנבא". לעומת זאת, משפטים כמו משפט 4 ייאמרו תמיד בקונוטציה שלילית, הפועל בהם יהיה נטוי והריח יתייחס בדרך כלל לדוממים מסוגים שונים, ולא לסובייקטים חיים. חוש הריח הוא חוש ראשוני ובסיסי בקרב בעלי החיים, אך איננו מפותח אצל בני האדם בעידן המודרני. לפיכך, פועלי החוש הזה נשארו בעיקרם קרובים למשמעות הפיזית שלהם, והמעטק המטפורי לא הושלם. המשמעות המטפורית המרכזית של החוש הזה בעברית היא של חשד או של חקירה שמטרתה לחשוף משהו נסתר, ולא בדיוק של רגשות לא נעימים, כפי שטענה סוויטסר (Sweetser, 1990).

חוש הטעם

1. *האוכל מאוד טעים.*
2. *האוכל אינו לטעמי.*
3. *טעמתי מהמרק – בשלוש הדוגמאות הללו הכוונה היא לטעם פיזי. בדוגמה 1 הדובר מתאר את האוכל ואומר שהוא מוצא חן בעיניו ובדוגמה 2 הוא אומר – בדרך שונה מעט – שהאוכל אינו מוצא חן בעיניו, בלי להתייחס ישירות לעניין הטעם של האוכל עצמו, אלא לטעמו האישי של הדובר. בדוגמה 3 הוא מדווח על הפעולה עצמה שעשה, הכניס מעט מן המרק אל פיו כדי לחוש את טעמו.*
4. *היא הייתה הטעם לחייו – כאן משמשת המילה "טעם" במשמעות מטפורית של סיבה או מניע סובייקטיביים למשהו, רגשיים.*
5. *הוא לא טעם אהבה מימי – הפועל "טעם" במשפט זה משמעו "התנסה". הוא לא טעם אהבה – הוא לא התנסה באהבה, לא חווה אהבה מעולם.*
6. *הוא טעם את טעמה המתוק של ההצלחה – בדוגמה 6 השימוש והמשמעות דומים לאלה המופיעים בדוגמה 4, אלא שבדוגמה 5 מדובר על משהו חיובי, ולכן הקונוטציה כאן היא של הנאה, ולא רק של התנסות או חוויה באופן כללי.*
7. *אין טעם בדברך – משפטים זה מדגים משמעות של סיבה או תכלית. אם אין טעם בדברים, משמע אין להם תכלית וחבל על המילים הנאמרות.*
8. *יש לה טעם מעולה בבגדים – כאן מוצגת דוגמה לפרשנות המטפורית הקלאסית של "טעם", במשמעות של "העדפה אישית". טעם מעולה בבגדים, משמעו שיש לה יכולת או כישרון*

לבחור בגדים שנראים נהדר, בפני עצמם או ביחד או בכל אופן אחר, היא יודעת לבחור בגדים ויש לה קשר אישי לזה.

באופן מקובל מקושר חוש הטעם להעדפות אישיות ולטעם אישי שאיננו פיזי אלא מנטלי, זאת כנראה בזכות הסובייקטיביות שלו ובזכות העובדה שזה הוא החוש היחידי שבו יש יכולת להבחנה דקה מאוד בין ניואנסים של טעמים ושל גוונים (Ibarretxe-Antuñano, 1999). עם זאת, בעברית הקשר הזה בא לידי ביטוי באמצעות המילה "טעם" ובאופן ספציפי בלבד, כמו בדוגמה 8. נציין לגבי אדם מסוים שיש לו "טעם" בנושא כלשהו – כלומר העדפה אישית. נגיד "הוא לא לטעמי" על מאכל מסוים, אבל לעיתים רחוקות נשתמש בזה כדי לתאר אדם למשל. בדרך כלל פשוט נאמר: "הוא לא מוצא חן בעיניי" או "הוא לא נראה לי".

כמו כן, ראוי לציין כי אומנם יש דוגמאות שהשימוש בהן הוא אכן בפועל החוש עצמו, "לטעום", אך המילה "טעם" – שם העצם – נפוצה גם היא בשימוש בהקשר לחוש זה (למשל דוגמאות 1, 2), ולא תמיד אפשר להחליף אותה בפועל. באופן מוזר, אפילו כאשר אנחנו מדברים על אוכל, בעברית לא נאמר "האוכל לא נטעם טעים", אלא פשוט "האוכל לא טעים".

9. אני מרגישה שהאוכל תפל – דוגמה 9 היא דוגמה נוספת למקרה שבו אין אפשרות לבטא את הפעולה הנדרשת באמצעות הפועל "לטעום", אף שמדובר בטעם ובטעימה פיזית של ממש. כאן משמש הפועל "להרגיש" בתור המחליף של הפועל "לטעום".

חוש המישוש

1. שהחביתה לא תיגע בסלט!
2. הוא בקושי נגע באוכל שלו.
3. פשוט אל תיגע בשום דבר סביבך – בשלוש הדוגמאות הראשונות יש כמה וכמה משמעויות פיזיות. בדוגמה 1 ההתייחסות היא אל הפועל כפשוטו – החביתה והסלט יוצרים ביניהם מגע, קשר פיזי. דוגמה 2, לעומת זאת, מתייחסת לפעולת אכילה, ולכן היא בעצם נגיעה סמלית במובן מסוים. "לא נגע באוכל", משמעו "לא אכל כמעט כלום". הנגיעה כאן מסמנת התחברות פיזית, שהיא אכילה. בדוגמה 3 הנגיעה היא פיזית פשוטה, אבל כוונתה לפעולה של חבלה או של גרימת נזק.
4. לא הייתי נוגע בה עם מקל – כאן המגע הוא בהקשר של פיזיות מינית. הקונוטציה היא שלילית מאוד, כמובן.

5. *מי נגע לי בדברים??* – משפט 5 דומה למשפט 3, אבל כאן יש קונוטציה של חדירה לפרטיות. לאו דווקא גרימת נזק ממשי, אלא הפרת סדר פנימי של הדובר, שאינו מעוניין שייכנסו אל המרחב שלו ומזהה את החדירה לפרטיות. משפטים כאלה נאמרים בדרך כלל גם כאשר התזוזה הפיזית בחפצים אינה ניכרת, ובכל זאת "בעל הדברים" חש את החדירה לפרטיות שלו.
6. *נעלבתי ממך מאוד! לא, אל תיגע בי... זה לא יעזור!* – משפט זה מתייחס גם הוא לנגיעה פיזית, אבל הוא כבר מסוג אחר משום שהוא גשר ברור בין פיזי לרגשי. הוא נאמר בהקשר של ניסיון לפייס לאחר מריבה או פגיעה, ניסיון להתקרבות פיזית, לריכוך ולשבירת חומות רגשיות באמצעות התקרבות פיזית.
7. *כל דבר שהוא נוגע בו, הופך לזהב* – דוגמה שיכולה להתייחס אומנם לנגיעה פיזית, אך גם לנגיעה מסוגים רבים אחרים, פיזיים ושאינם פיזיים, ובעצם לכל סוג של כישרון שיש לאדם.
8. *ניסיתי לדבר איתה, אבל היא לא מוכנה לגעת בנושא הזה בכלל* – נגיעה מטפורית במובן של יצירת קשר עם אדם או עם נושא מסוים.
9. *למה את מתערבת? מה זה נוגע לך?* – כאן הכוונה היא לקיום קשר במובן של טריטוריה מנטלית, שייכות שאיננה פיזית, המיוצגת בפועל הזה.
10. *העניין הזה נוגע לליבי מאוד* – דוגמה זו היא דוגמה קלאסית המתייחסת למטפורה של הרגש באמצעות עולם המגע. הביטוי "נוגע ללב" הוא צירוף כבול, ומשמעותו – מרגש.
11. *אנחנו מרגישים את פעימות הלב* – כאן יש פועל מגע המיוצג על ידי הפועל "להרגיש". מדובר בהרגשה פיזית, משהו מתחום המגע, מתחום הגופניות, שאי אפשר לבטאו באמצעות הפועל "לגעת" המייצג ישירות את החוש, אלא רק באמצעות הפועל "להרגיש", המקביל כאן ל"לחוש" במובן של תחושה.
- הפועל המשמש להבעת חוש המישוש הוא הפועל "לגעת", ולא פעלים נרדפים כמו "לחוש" או "למשש". עם זאת, יש מקרים שבהם אי אפשר להביע את הכוונה התחושתית-מגעית באמצעות פועל זה, ואז נעשה שימוש בפועל "להרגיש" בהקשר של מגע ושל תחושה ופיזיות. הפועל "לגעת" מופיע בהטיות שונות שלו, אך בעיקר בזמן הווה, בציווי (בשלילה) ובצורת שם הפועל. כמו כן, חוש המישוש או המגע מקושר באופן מסורתי לשדה הרגשות. המעתק הזה, מחוש המגע הפיזי לרגשות, מוסבר על ידי דמיון בהרגשה המשותפת לשני השדות הללו (Ibarretxe-Antuñano, 1999, 2006).

עם זאת, מן הדוגמאות עולה כי פועלי המגע אינם מועתקים לעולם הרגשות בלבד, כפי שטוענת סוויטסר (Sweetser, 1990), אלא גם לשדות סמנטיים נוספים – בעיקר שדות שעניינם יצירת קשר או השפעה, שאינן פיזיות, אלא מטפוריות. מעניין לשים לב כי בחלק מצורותיו המטפוריות, גם חוש הראייה עוסק ביצירת קשר או בפגישה, כמו שראינו לעיל בדוגמאות בחלק שעסק בו, כאמור.

הפועל "להרגיש"

קיים פועל נוסף, שאיננו קשור במישרין בחמשת החושים המקובלים ובפעלים שלהם, ועם זאת לדעתנו הוא ראוי להיות כלול בהם.¹⁴ יתרה מכך, אנו נטען כי הוא הפועל הפרוטוטיפי של כל החושים כולם. כוונתנו לפועל "להרגיש".

הפועל "להרגיש" מתייחס לפעולת חישה כללית הרבה יותר, ואיננו קשור באיבר מסוים או בחוש אחד ספציפי, לכן אינו נמנה עם חמשת החושים היסודיים. ואולם, קיימות עדויות משפות שונות לכך שפועל זה בעצם משתייך לפועלי החישה, שכן במקרים מסוימים הוא מחליף חלק מהם.¹⁵ ראינו זאת לעיל בדוגמאות מסוימות בעברית לחוש הטעם ולחוש המישוש. נבדוק אם הוא יכול להחליף את כל פועלי החישה.

ויברג (Viberg, 1984) חקר את פועלי החישה באנגלית. הוא הדגים באמצעות הפועל *to feel* (להרגיש) – את כל הצורות של חוש המישוש, ללא שימוש בפועל *to touch* (לגעת). בשפה הצרפתית משמעות הפועל *sentir* היא, כאמור, "להרגיש" וגם "להריח". בתזאב שילדקרוט (*Bat-Zeev Shyldkrot, 1989*), שחקרה את פועלי החישה בצרפתית, הדגימה באמצעות הפועל *sentir* משפטים לשלושה מתוך חמשת פועלי החישה: בחוש המישוש שימשו הפעלים *toucher* (לגעת) ו-*sentir* (להרגיש); ובחוש הטעם וחוש הריח שימש *sentir* כפועל החישה בחמש מתוך שש דוגמאות. גם בשפה הבאסקית ובשפה הספרדית נעשה שימוש בפועל "להרגיש" במקום בפועלי החישה הסטנדרטיים (*Ibarretxe-Antuñano, 1999*): משמעותו המילולית של הפועל "לגעת" בבאסקית – *sumatu* – היא *perceive* ותרגומו לאנגלית הוא *felt* (הרגיש). יש פועל נוסף – *ukitu* – שמשמעותו "לגעת", וגם הוא מתורגם ל-*felt*; בספרדית משמעותו של הפועל *sentir* היא

¹⁴ ראו גם פראלטה שביט, 2022. הערה נוספת: אומנם, במאמרה מתייחסת סיידון (תשס"ט) לפועל "הרגיש" כאל אחד מפועלי החישה. אלא שבשונה ממה שנטען במאמר זה, היא מתייחסת אליו כאל אחד מחמשת החושים הרגילים – היא מחשיבה אותו לפועל מגע, המייצג את חוש המישוש, ואינה מתייחסת אליו כאל חוש נוסף, שישי, אחר ונפרד.

¹⁵ הפועל "להרגיש" בהטיות שונות, ולאז דווקא בצורת שם הפועל, שבה השתמשנו כאן כדי לציין את צורת הפועל הכללית.

"להרגיש", וגם בשפה זו משמעותו של הפועל "לגעת" – tocar/sentir – היא felt, "להרגיש". גם הפעלים "לטעום" – notar ו"לגעת" – tocar, מתורגמים ל-felt. אם כן, אנו רואים שהפועל "להרגיש" כולל בתוכו חושים שונים או מרפרר לחוויות חושיות שונות, בשפות שונות. יתרה מכך, יש מצבים שבהם אי אפשר להשתמש בפועל אחר, אלא רק בפועל "להרגיש", כאמור.

בת-זאב שילדקרוט (שם) סבורה כי אי אפשר להשתמש בפועל זה לתיאור של החושים האובייקטיביים הקוגניטיביים, כראייה ושמיעה. לטענתה, הוא יכול להחליף חושים סובייקטיביים-רגשיים: טעם, ריח ומישוש. עם זאת, כאמור, בין החוקרים לא קיימת תמימות דעים באשר להגדרתם של החושים האובייקטיביים או אלה הקשורים בידע. כמו כן, החושים שעליהם נהוג לחשוב ככאלה – על פי השפות ההודו-אירופיות – אינם נכונים בהכרח לשפות מסוגים אחרים.¹⁶ בעברית הפועל "להרגיש" יכול להחליף גם את הפעלים האובייקטיביים במקרים מסוימים, כפי שטוענת גם סיידון (תשס"ט) ביחס לפעלים אלה. נוסף על כך, בעברית המילה "רגש" היא אחת, אולם באנגלית למשל יש כמה חלופות ל"רגש": feeling, emotion, sensitivity. כל אחת ממילים אלה מייצגת שדות חווייתיים ומושגיים אחרים. מכאן שככל הנראה, הפועל "להרגיש" כולל בתוכו שדות סמנטיים של כמה וכמה חושים.

במילונים בעברית לפועל זה כמה משמעויות:

1. **מילון בן יהודה (עמ' 6435):** הרגיש – הרגיש אדם בדבר או באדם, חש בו בחושיו, ראה אותו או שמעהו וכד', (be)marken; s'aprecevoir; to perceive, notice.
2. **מילון אבן-שושן (עמ' 1748):** הרגיש – (1) חש, הכיר בחוש, נתעורר בו רגש מסוים; (2) הבחין, שם לב, הכיר.
3. **מילון ספיר (עמ' 636):** מרגיש – (1) מבחין בחושים, יש לו תחושה גופנית או תחושה נפשית (עייפות, אהבה, אכזבה וכד'), חש; (2) מסעיר; (3) (טוב, רע) שמצב בריאותו..., כגון: לא הרגישה טוב; (4) שם לב, מבחין.
4. **מילון רב מילים המקוון:** הרגיש – (1) חש או הבחין במשהו באמצעות החושים, הייתה לו תחושה או הרגשה (גופנית או נפשית); (2) התעורר בו רגש מסוים (שמחה, פחד, עצב וכד') או תחושה מסוימת; חש תגובה כלשהי (לעניין מסוים); (3) מצב בריאותו היה, חש; (4) שם לב, הבחין; (5) (בלשון הדיבור) הרגיש מישהו – הבין אותו היטב, ידע בדיוק מה קורה איתו, מה משמח אותו, מה מרגיש אותו ועוד.

¹⁶ ראו הערה 12 לעיל.

אם כן, פועל זה משמש הן להרגשה גופנית או למצב בריאותי, הן לרגש (אמוציה), הן לתחושה, הן להיכרות והן להבנה. כבר מתוך הפירושים המילוניים אפשר לראות כי הוא כולל בתוכו שדות הקשורים לפועלי חישה אחרים, כפי שהראינו לעיל. הבנה, למשל, קשורה לראייה ולשמיעה; הרגשה גופנית קשורה לחוש המישוש, מגע. יתרה מכך, בארבעת המילונים מופיע פירוש אחד לפחות הקשור בהגדרה כללית של תפישה באמצעות החושים – ובכולם, להוציא מילון בן יהודה, זה הפירוש הראשון המופיע במילון. במילון בן יהודה המילה המקבילה לפועל זה בשפה האנגלית היא to perceive ובשפה הצרפתית – s'apercevoir. שתיהן מילים המתייחסות לתפישה באמצעות החושים באופן כללי, אך לא לחוש ספציפי.

כדי לבדוק את מגוון המשמעויות החושיות של הפועל ולנסות לאשש את הטענה שלנו כי הוא אכן יכול להחליף את כל פועלי החישה הסטנדרטיים, הצבנו אותו במשפטים שבהם הוא אינו פועל החישה המקורי.¹⁷

החוש	דוגמאות	מסקנה
ראייה	<p>1. הם (רואים+?מרגישים) אותנו בכל בוקר בתחנת האוטובוס.</p> <p>2. היא (רואה+מרגישה) את עצמה שייכת אליהם.</p> <p>3. (ראיתי+הרגשתי) שאת מבולבלת.</p>	<p>אפשר להמיר במקרה שהכוונה היא למשהו שכוונתו רושם מסוים. לעיתים הוא מנטלי בלבד, ובדרך כלל הוא כזה שאינו מבוסס רק על נתונים אובייקטיביים.</p>
שמיעה	<p>1. הוא (שומע+?מרגיש) את המוזיקה.</p> <p>2. אני (שומעת+מרגישה) עליו שקשה לו.</p> <p>3. אתה בכלל לא (שומע+מרגיש) אותי!</p>	<p>גם את הפועל "שומע" אפשר להמיר ב"מרגיש" כאשר המשמעות איננה פיזית נטו. דוגמה 3 מציגה המרה למשמעות עמוקה יותר של "שומע", משמעות של הבנה ושל קליטה נפשית פנימית, המתכתבת יפה עם המשמעויות של "מרגיש".</p>

¹⁷ משפטים בעלי סימן שאלה בתוך הסוגריים הם משפטים שבהם ההמרה אינה מתבצעת כראוי. מפאת קוצר היריעה במסגרת הנוכחית, הצגנו עבור כל אחד מהחושים דוגמה מייצגת אחת או שתיים שבה ההמרה טובה ודוגמה אחת שבה היא אינה מוצלחת. המסקנות הכתובות כאן מתבססות לא רק על דוגמאות אלה, אלא גם על דוגמאות רבות יותר שבדקנו במחקר הגדול, שעליו מבוסס מאמר זה.

<p>ההמרה מתאימה מאוד כאשר מדובר במשמעות המטפורית של "להריח".</p>	<p>1. היא (הריחה+?הרגישה) את האדמה הרטובה.</p>	ריח
<p>משפט 2 עם הפועל "טעם" איננו דקדוקי. לא זו בלבד, אלא שהוא יכול לקבל רק את הפועל "הרגיש" בניסוח הזה. כלומר, "להרגיש" משמש פה כפועל טעם מובהק. משפט 3 מציג המרה טובה למשמעות המטפורית של "לטעום" – בשני המקרים הרצון הוא להיות חלק מהחיות של החיים ולהתחבר איתה.</p>	<p>2. כל העניין הזה (מריח+מרגיש) לי מאוד לא טוב.</p>	
<p>כאן דווקא המשמעות המטפורית אינה נשמרת בעת ההמרה (דוגמה 2), ואילו המשמעות הפיזית נשמרת (דוגמה 1).¹⁸ דוגמה 3 מציגה משמעות פיזית של מגע שיכולה להיות מובעת רק באמצעות הפועל "להרגיש". דבר זה מעניין עוד יותר משום שבמובן המטפורי – "נגע" משמש גם במשמעות של רגש.</p>	<p>1. הוא (טעם+?הרגיש) את העוגה.</p> <p>2. * הוא (טעם+הרגיש) שהעוגה לא אפוייה מספיק.</p> <p>3. הוא רצה (לטעום+להרגיש) את החיים.</p>	טעם
<p>1. הוא (נגע+הרגיש) לה (ב+את ה)יד בעדינות.</p> <p>2. זה (נוגע+?מרגיש) לליבי.</p> <p>3. החולצה מרגישה נעימה על הגוף.</p>	<p>1. הוא (נגע+הרגיש) לה (ב+את ה)יד בעדינות.</p> <p>2. זה (נוגע+?מרגיש) לליבי.</p> <p>3. החולצה מרגישה נעימה על הגוף.</p>	מגע

אם כן, לכל אחד מפועלי החישה בעברית יש לפחות משמעות אחת שאותה אפשר להמיר בפועל "להרגיש". כאמור לעיל, בשפות אחרות הוא מרפרר בעיקר לפעלים "לגעת", "להריח", "לטעום" (בצרפתית, בספרדית ובבאסקית). ראינו כי בעברית ישנם מקרים שבהם "להרגיש" הוא הפועל היחידי שיכול להביע משמעויות של חושים מסוימים (בעיקר טעם ומגע), שאין אפשרות אחרת להביע אותם. כמו כן, גם בעברית הוא יכול להחליף משמעויות קיימות של פועלי טעם, של פועלי ריח ושל פועלי מגע. בתזאב שילדקרוט (Bat-Zeev Shyldkrot, 1989, p. 287) מראה כי "ראה" "שמע" ו"הרגיש" בצרפתית – כולם יכולים להופיע במשמעות של "הבין", "סיידון (תשס"ט) מראה

¹⁸ הפועל "נגע" מקבל שתי מילות יחס: נגע+ב = משמעות פיזית בדרך כלל, נגע+ל = משמעות מטפורית בדרך כלל.

כי הוא יכול להחליף חלק מהמשמעויות הנוספות של פעלים אלה בעברית, וכך עולה גם מהטבלה שלעיל. לפיכך, מאחר שהוא מכסה משמעויות של כל אחד מפועלי החישה – לראות, לשמוע, להריח, לטעום, לגעת – לטענתנו, יש לכלול את "להרגיש" עם יתר פועלי החישה, כחוש עצמאי ונוסף. נתייחס אליו כאל "חוש-על" הוליסטי, חוש כללי, שאינו מקושר באופן ישיר לאף אחד מחמשת החושים הרגילים, אך הוא יכול להחליף כל אחד מהם וכן להביע משמעויות המשלבות בין חושים שונים ואף קשורות בכלם יחד.

מסקנות וסיכום

תכונתם המיוחדת של פועלי החישה היא ההתמזגות ביניהם – השימוש המקביל ביניהם בהקשרים שונים והיכולת שלהם להחליף אלה את אלה לעיתים. תכונה זו נובעת מתכונתם של החושים עצמם.

לאחר שבמשך שנים הייתה מקובלת במדע ההנחה כי כל אחד מהחושים פועל באופן עצמאי יחסית, התיאוריות הנוכחיות מציגות תובנות אחרות מאוד – הוליסטיות הרבה יותר. כיום יודעים כי מערכת התפישה האנושית פועלת באופן הוליסטי, המשלב יחד את פעולתם של החושים (Bennett and Hill, 2014). קיימת אינטראקציה בין-חושית ואף רב-חושית (De ; Bayne, 2014 ; O'Callaghan, 2014 ; Vignemont, 2014). יתרה מכך, ידוע כי יש מידע הנקלט באמצעות החושים אך אינו נקלט על ידי אף אחד מהחושים באופן ישיר (O'Callaghan, 2014 ; Deroy, 2014).

לאור זאת, מנקודת המבט של הבלשנות הקוגניטיבית, הרואה ביכולות הקוגניטיביות שלנו מכלול, שהשפה היא רק חלק ממנו, מובן והגיוני שיהיו לכך ביטויים לשוניים. הביטוי הראשון, כאמור, הוא ההתמזגות בין פועלי החישה. הביטוי השני או הפתרון השני שהשפה מוצאת כדי לגשר על הדיכוטומיה הלשונית – שאיננה בהכרח חווייתית ותפישתית – הוא הפוליסמיה של כל פועלי החישה. ריבוי המשמעויות נע בין משמעויות קונקרטיות מאוד ועד משמעויות מטפוריות ואבסטרקטיות מאוד, ובחלק מהחושים יש משמעויות חופפות, משלימות או מקבילות.

בהקשר זה נוסף כי במחקר שביצענו על תבניות הדטיב בפועלי החישה (פראלטה שביט, 2022) מצאנו כי הפועל "לגעת", שעל פי ההיררכיות המקובלות אמור להיות אחרון בהיררכיה – ועל כן להציג בעיקר משמעויות קונקרטיות (ולא אבסטרקטיות) – אינו מתנהג כך. מצאנו כי הוא משמש כמעט אך ורק במובנים מטפוריים, המתכתבים בעיקרם עם עולם הרגש (Sweetser, 1990) והשייכות הרגשית. ולא זו בלבד שהוא אינו מציג בעיקר משמעויות קונקרטיות, אלא שראינו גם כאן במאמר, בסקירת הפוליסמיה של "לגעת", כי פועלי המגע אינם מועתקים לעולם הרגשות

בלבד. הם מועתקים גם לשדות שענינם יצירת קשר או השפעה, שאינן פיזיות, אלא מטפוריות –
ודבר זה מצאנו גם בפוליסמיה של "לראות". מכאן, יש קשר בין "לגעת", הנחשב באופן מקובל
לנמוך ביותר בהיררכיה, ובין "לראות" – הנחשב לגבוה ולנעלה ביותר בהיררכיה.¹⁹

ההיררכיה שמציע ויברג (Viberg, 1984), שבה חוש המישוש הוא האמצעי בהיררכיה, ולא
האחרון בה, יכולה אולי לשפוך מעט יותר אור על הקשר בין "נוגע" ל"רואה" ועל האפשרות להחליף
ביניהם, על המשמעות המשותפת שהם חולקים – המשמעות של "פגישה" או יצירת קשר מסוג
מסוים. מחקרים עתידיים יכולים גם הם לעסוק בשאלת הקשר בין השניים וכן בשאלת תפקידו
של "לגעת" בחיבור בין החושים ה"גבוהים" לחושים ה"נמוכים".

הפתרון השלישי שמציעה השפה כדי לאפשר את ההוליסטיות האמורה, הוא השימוש
בפועל מיוחד הכולל את האפשרות למעבר אורגני בין החושים בעת השימוש בו וכן לשילוב בין
החושים, באופן המצביע על חושים ספציפיים, וגם באופן שאינו מקושר ישירות לאף אחד מהם. זה
הוא, כמובן, השימוש בפועל "להרגיש". השימוש בפועל זה אינו כופה על הדובר את הדיכוטומיה
הלשונית בין החושים השונים, באופן הנוגד את החוויה התפישתית, כפי שהוסבר לעיל.

שינוי במשמעות בעקבות ההמרה בין פועלי החישה הסטנדרטיים ובין "להרגיש" הופך את
המבע לאינטואיטיבי יותר, להוליסטי יותר ולעיתים גם לאמוציונלי יותר. מבע המבוסס על תחושה
כללית ועל איסוף של נתונים מחושים שונים יחדיו, ואף באופן שאיננו מקושר לאף אחד מהחושים
ישירות, יותר מאשר על עדות אובייקטיבית. באופן זה, השפה "פותרת" את "הבעיה" שהיא עצמה
מציבה, הצורך להכריע בין החושים בזמן החוויה. היא עושה זאת על ידי "מתן הרשאה" כוללת
לפועל אחר – שאיננו שייך באופן מוצהר לחמשת החושים – הפועל "להרגיש", לתפקד כפועל
הוליסטי במובנו החושי, כעין "חוש־על" כללי. לאור כל זאת, אנו סבורים כי מנקודת מבט
סינכרונית יש להתייחס אל הפועל "להרגיש" כאל זה המייצג את החוש הפרוטוטיפי של כל
החושים.

מקורות

לבנת, ז' (2014). **יסודות תורת המשמעות – סמנטיקה ופרגמטיקה**, כרך ב. האוניברסיטה הפתוחה.

¹⁹ בהקשר דומה ראו גם סיידון (תשס"ט), שמראה כי יש קשרים נוספים בין "הרגיש" – שאליו היא מתייחסת כאל
פועל מגע, כאמור – ובין "ראה" ו"שמע".

מילר שפירו, כ' (תשע"ד). "תראי, הרעיון פה הוא שונה": הפועל "ראה" וסמני השיח המכילים אותו בשיח העברי היום-יומי הדבור. **לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה, עו, 165–200.**

סוברן, ת' (1999). **חקירות בסמנטיקה מושגית – המארג הלשוני וההיערכות של מושגים מופשטים.** הוצאת מאגנס.

----- (1999א). **שדות סמנטיים – עיון בלשני-פילוסופי בקשרי משמעות.** הוצאת מאגנס.

----- (2005). **שפה ומשמעות: סיפור הולדתה ופריחתה של תורת המשמעים.** אוניברסיטת חיפה.

סיידון, ו' (תשס"ט). "ראה", "שמע" ו"הרגיש": מתפיסה חושית לתפיסה שכלית – עיון תחבירי-סמנטי בעברית בת זמננו. **לשוננו, ג/ד(עא), 369–399.**

פראלטה שביט, ה' (2022). **כמו איזה חוש זה מרגיש לי? שינוי לשוני בפועלי חישה – התבנית "מרגיש לי" [עבודת גמר מחקרית (תזה)].** אוניברסיטת תל אביב.

שן, י' (תשנ"ד). כיווניות במטפורות פואטיות. **דפים למחקר בספרות, 9, 311–335.**

שן, י', גדיר, א' (2006). כיצד לפרש את "צליל של ליטוף" - פרשנויות לסינסתזיות במבנה של סמיכות: האם הטיה קוגניטיבית חזקה מכלל לשוני? **בלשנות עברית: כתב-עת לבלשנות עברית תיאורית, חישובית ויישומית, 58, 61–82.**

Aikhenvald, A. Y. and Storch, A. (2013). Linguistic expression of perception and cognition: A typological glimpse. In A. Y. Aikhenvald and A. Storch (Eds.), *Perception and cognition in language and culture* (pp. 1–46). Brill.

Bat-Zeev Shyldkrot, H. (1989). Les verbes de perception et de sémantique. *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, pp. 282–294.

Bayne, T. (2014). The multisensory nature of perceptual consciousness. In D. J. Bennett and C. S. Hill (Eds.). *Sensory integration and the unity of consciousness* (pp. 15–36). The MIT Press.

Bennett, D. J., and Hill, C. S. (2014). *Sensory integration and the unity of consciousness*. The MIT Press.

- Brogaard, B., Marlow, K., and Rice, K. (2014). The long-term potentiation model for grapheme-color binding in synesthesia. In J. Bennett and C. S. Hill (Eds.). *Sensory Integration and the unity of consciousness* (pp. 37–71). The MIT Press.
- Brugman, C. (1988). *The story of over: Polysemy, semantics and the structure of the lexicon*. Garland.
- Croft, W. and Cruse, A. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge University Press.
- Cytowic, R. E. (2002). *Synesthesia a union of the senses*. 2nd ed. The MIT Press.
- Deroy, O. (2014). The unity assumption and the many unities of consciousness. In D. J. Bennett and C. S. Hill (Eds.). *Sensory integration and the unity of consciousness* (pp. 106-124). The MIT Press.
- De Vignemont, F. (2014). Multimodal unity and multimodal binding. In D. J. Bennett and C. S. Hill (Eds.). *Sensory integration and the unity of consciousness* (pp. 125-150). The MIT Press.
- Dodge, E. and Lakoff, G. (2005). Image schemas: From linguistic analysis to neural grounding. In B. Hampe and G. E. Grady (Eds.), *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics* (pp. 57–91). Mouton de Gruyter.
- Evans, N. and Wilkins, D. (2000). In the mind's ear: The semantic extensions of perception verbs in Australian languages. *Language*, 76, 546–592.
- Evans, V. (2013). *Language and time: A cognitive linguistics approach*. Cambridge University Press.
- Evans, Y. and Green, M. (2006). *Cognitive linguistics – an introduction*. Edinburgh University Press.
- Garcia-Ramon, J. C. (2010). "Seeing", "hearing" and "saying" in the IE languages, paper presented at the Workshop on Perception and Cognition, University of Cologne.
- Gentner, D. (2001). Spatial metaphors in temporal reasoning. In M. Gattis (Ed.), *Spatial schemas and abstract thought* (pp. 203–222). Cambridge.

- Grady, G. E. (2005). Image schemas and perception: Refining a definition. In B. Hampe and G. E. Grady (Eds.), *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics* (pp. 35–56). Mouton de Gruyter.
- Huumo, T. (2010). Is perception a directional relationship? On directionality and its motivation in Finnish expressions of sensory perception. *Linguistics*, 48(1), 49–97.
- Ibarretxe-Antuñano, B. I. (1999). *Polysemy and metaphor in perception verbs: a cross-linguistic study* [Doctoral dissertation]. University of Edinburgh.
- (2002). Mind-as-body as a cross-linguistic conceptual metaphor. *Miscelánea. A Journal of English and American Studies*, 25, 93–119.
- (2006). Cross-linguistic polysemy in tactile verbs. In J. Luchenbroers (Ed.), *Cognitive linguistics investigations across languages, fields, and philosophical boundaries* (pp. 235–253). John Benjamins.
- (2008). Vision metaphors for the intellect: Are they really cross-linguistic? *Journal of the Spanish Association of Anglo-American Studies*, 30, 15–33.
- Jackendoff, R. (1983). *Semantics and cognition*. Mass.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind – The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. The University of Chicago press.
- (1999). *The meaning of the body*. The University of Chicago press.
- (2005). The philosophical significance of image schemas. In B. Hampe and G. E. Grady (Eds.), *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics* (pp. 15–35). Mouton de Gruyter.
- Kleiber, G. (1990). *La sémantique du prototype – Catégories et sens lexical*. Puf – Presses Universitaires de France.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago University Press.

- (1988). Cognitive semantics. In U. Eco, M. Santambrogio and P. Violi (Eds.), *Meaning and mental representations* (pp. 54–119). Indiana University Press.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago University Press.
- (1999). *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. Basic Books.
- Lakoff, G. and Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. Chicago University Press.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar: Vol. 1. Theoretical prerequisites*. Stanford University Press.
- Levinson, S. C. (2003). *Space in language and cognition: Explorations in cognitive diversity*. Cambridge University Press.
- Manasia, M. (2016). The biological system and perception verbs. *Serie Litere si Stiinte Sociale, 1*, 24–29.
- Matey, J. (2014). Can blue mean four? In D. J. Bennett and C. S. Hill (Eds.). *Sensory integration and the unity of consciousness* (pp. 151–170). The MIT Press.
- Marks, L. E. (1978). *The unity of the senses: Interrelation among modalities*. Academic press.
- Neagu, M. (2013). What is universal and what is language specific in the polysemy of perception verbs? *RRL, LVIII, 3*, 329–343.
- O'Callaghan, C. (2014). Intermodal binding awareness. In D. J. Bennett and C. S. Hill (Eds.). *Sensory integration and the unity of consciousness* (pp. 73–103). The MIT Press.
- Rosch, E. (1974). Linguistic relativity. In A. Silverstein (Ed.), *Human communication: Theoretical perspectives*. Halsted Press.
- (1975a). Cognitive reference points. *Cognitive Psychology, 7*, 532–547.

- (1975b). Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104, 192–233.
- (1977). Human categorization. In N. Warren (Ed.), *Studies in cross-cultural psychology*, vol. 1 (pp. 1–49). Academic Press.
- (1978). Principles of categorization. In E. Rosch and B. B. Lloyd (Eds.), *Cognition and categorization* (pp. 27–48). Lawrence Erlbaum.
- Sweetser, E. (1984). *Semantic structure and semantic change: A cognitive linguistic study of modality, perception, speech acts, and logical relations* [Doctoral dissertation. University of California.
- (1986). Polysemy vs. abstraction: Mutually exclusive or complementary. *Proceedings of the twelfth annual meeting of the Berkeley Linguistic Society* (pp. 528–539). Berkeley Linguistics Society.
- (1990). *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge University Press.
- Talmy, L. (1988). Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science*, 12, 49–100.
- (2000). *Toward a cognitive semantics*. The MIT Press.
- Taylor, J. R. (1989). *Linguistic categorization: Prototypes in linguistic theory*. Clarendon Press.
- Tversky, S. (1977). Features of similarity. *Psychological Review*, 84, 327–352.
- Viberg, Å. (1984). *The verbs of perception: a typological study. Explanations for language universals* (pp. 123–162). Mouton de Gruyter.

מילונים

אבניאון, א' (עורך) (1997). מרגיש. בתוך **מילון ספיר – מילון עברי-עברי מרוכז בשיטת ההווה**, עמ' 636. הד ארצי הוצאה לאור בע"מ ואיתאב בית הוצאה לאור בע"מ.

אבן-שושן, א' (2003). הרגיש. בתוך **מלון אבן שושן: מחודש ומעודכן**, כרך ה: פ-ר, עמ' 1748. הוצאת המילון החדש בע"מ.

בן-יהודה, א' (1858–1922). הרגיש. בתוך **מלון הלשון העברית הישנה והחדשה**, כרך יג, עמ' 6435. הוצאת ירושלים-תל-אביב.

מלינגו. (ח"ת). הרגיש. בתוך **מילון רב מילים המקוון**. אוחזר 22 במאי 2022.

קורפוסים

מאגרים – מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית של האקדמיה ללשון העברית

<https://maagarim.hebrew-academy.org.il/Pages/PMain.aspx>

[/https://benyehuda.org](https://benyehuda.org) פרויקט בן יהודה

Google Ngram <https://books.google.com/ngrams>

Sketch Engine – HeTenTen14, HeTenTen21, HeWeb2021

https://app.sketchengine.eu/#dashboard:corpname=preloaded%2Fhetenten21_yap